

гається тенденція до поширення договірної форми користування природними ресурсами, з'являється необхідність у проведенні наукових досліджень проблем договірних відносин у природокористуванні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Краснова М. В. Договори в екологічному праві України: навч. посібник. Київ: Алерта, 2012. 186 с.
2. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики : монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 271 с.
3. Водний кодекс України від 6 червня 1995 року № 213/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

Гавриш Наталя Степанівна,

*д.ю.н., професор, професор кафедри аграрного, земельного
та екологічного права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЗАБРУДНЕННЯ ТА ЗАСМІЧЕННЯ ҐРУНТІВ

Використання ґрунтів здійснюється шляхом користування їх природними властивостями не лише при експлуатації земель сільськогосподарського призначення, а й в галузі ведення лісового господарства, при забезпеченні режиму земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, при експлуатації земель курортного, оздоровчого, рекреаційного та іншого призначення. Відтворення ґрунтів забезпечується системою заходів, спрямованих на відновлення їх якісних та безпекових характеристик шляхом здійснення рекультивації, меліорації, дезактивації та інших способів їх відновлення. Охорона ґрунтів забезпечується здійсненням системи державно-правових, організаційних, технологічних, економічних та інших заходів, спрямованих на збереження і відтворення родючості та цілісності ґрунтів, їх захист від деградації, ведення сільськогосподарського виробництва з дотриманням ґрунтозахисних технологій та забезпеченням екологічної безпеки довкілля шляхом консервації, зняття та складування родючого шару ґрунтового покриву у випадках, визначених законодавством,

попередження їх псування, забруднення, засмічення та усунення правопорушень у цій сфері [1, с. 9-10].

Зазначимо, що на підставі дослідження існуючого різноманітного понятійного апарату у сфері використання, відтворення та охорони ґрунтів, який має визначену загальнонаукову специфіку, можна зробити висновок про необхідність його розробки і правового закріплення.

Так, за приклад законодавчого впровадження окремих термінів можна взяти об'єктивну ситуацію, коли негативний вплив природних процесів та антропогенної діяльності на ґрунтовий покрив призвів до погіршення його якостей. Тому в ст. 1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» закріплюється поняття «псування земель – це порушення природного стану земель, яке відбувається без обґрунтованих проектних рішень, погоджених і затверджених в установленому законодавством порядку, забруднення їх хімічними, біологічними та радіоактивними речовинами, у тому числі тими, що викидаються в атмосферне повітря, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, неочищеними стічними водами, порушення родючого шару ґрунту, невиконання вимог встановленого режиму використання земель, а також використання земель у спосіб, що погіршує їхню природну родючість».

До псування земель належать: пошкодження і руйнування поверхневого родючого шару землі (в т. ч. ґрунту), забруднення, виснаження, засмічення, засолення, підтоплення, затоплення та захаращення (ст. 1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»).

Поняття «забруднення» та «псування» земель – це дві співвідносні категорії, які різні за своїм змістом і яким притаманні як однакові, так і різні ознаки. Проте більш широким за своїм змістом слід вважати поняття «псування» земель. «Забруднення» – є складовою поняття «псування» земель, або ж способом псування. Поняття інших видів псування землі земельне законодавство не розкриває. Визначення понять засмічення, виснаження, підтоплення, затоплення, захаращення земель і ґрунтів виробили наука і практика.

Так, засмічення земель (в т. ч. ґрунтів) – накопичення на земній поверхні чужорідних тіл. Засмічення відрізняється від забруднення тим, що у разі засмічення земельних угідь у ґрунт не проникають шкідливі речовини. На поверхні землі накопичуються тверді нероз-

чинні предмети (наприклад, каміння). Це спотворює зовнішній вигляд земельних ділянок, перешкоджає їх використанню. Припускаємо, що поняття «засмічення земель» ідентичне за змістом поняттю «захаращення земель». У проекті закону «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості» під засміченням розуміють накопичення у родючому шарі ґрунту або на його поверхні сміття, різного роду наносів, побутових, промислових та інших відходів, що призводять до забруднення довкілля.

Під захаращенням земель розуміють накопичення (складування) на земельних ділянках комунально-побутових відходів, відходів виробничої діяльності підприємств і транспорту, зрубаних залишків на просіках і лісових ділянках, складування будівельних матеріалів, обладнання та інше в непередбачених для цих цілей місцях. Шкідливі речовини, які входять до складу відходів виробництва і споживання, вступають у хімічні реакції, що призводить до забруднення землі. Отже, захаращення земельної ділянки в деяких випадках є причиною її забруднення хімічними речовинами.

Виснаження ґрунту – це збіднення ґрунту елементами живлення рослин унаслідок тривалого вирощування однієї і тієї ж сільськогосподарської культури та зниження його біопродуктивності [2, с. 133]. Засмічення (захаращення) землі і виснаження ґрунту є наслідком протиправних дій [3, с. 215].

Усвідомлюючи небезпеку руйнування, забруднення і загальної деградації ґрунтів, Перша Всесвітня конференція ООН з навколишнього середовища 1972 року звернула увагу на необхідність охорони ґрунтів, а Міжнародна організація з продовольства (ФАО) прийняла 1982 року Всесвітню хартію ґрунтів, у якій закликала уряди всіх країн розглядати ґрунтовий покрив як всесвітнє надбання людства, а 1983 року ЮНЕП прийняла Основи світової ґрунтової політики [4, с. 110].

За останні 8 років в країні постала нова надзвичайно важлива проблема руйнування і знищення ґрунтів у Донецькій та Луганській областях внаслідок гібридної війни, а з 24 лютого 2022 року по всій Україні, в першу чергу на території, де ведуться військові дії.

Отже, наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України була прийнята Методика визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану від 04 квіт-

ня 2022 року № 167. Ця Методика визначає порядок розрахунку розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам державами, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та фізичними особами через забруднення ґрунтів, засмічення земель, допущених унаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану внаслідок їх дій або бездіяльності на усіх землях України незалежно від їх категорій та форм власності.

Методика застосовується для визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам унаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану.

У Методиці визначаються наступні терміни, як «забруднення ґрунтів – накопичення в ґрунтах речовин, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості» та «засмічення земель – наявність на земельній ділянці сторонніх предметів, матеріалів, відходів та/або інших речовин без відповідних дозволів». Також пропонуємо закріпити таке поняття, як воєнна деградація ґрунтів – це спричинений людиною, в результаті воєнних дій, процес погіршення і/або втрати властивостей і якості ґрунту, результат якого сприяє збільшенню затрат різноманітних ресурсів для досягнення раніше отримуваної кількості та якості продукції і/або збільшення обмежень на подальшу діяльність людини.

Воєнна деградація ґрунтів України, що призводить до втрати продуктивності ґрунтів, зумовлює формування правових основ їх охорони. Отож пропонуємо прийняти законопроект «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості», у якому закріпити поняття «воєнна деградація ґрунтів» і визначити заходи щодо відновлення та відтворення найціннішого багатства України – ґрунтів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гавриш Н. С. Правовий режим ґрунтів в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. Одеса. 2018. 466 с.
2. Екологічна енциклопедія : У 3 т. / А. В. Толстоухов (голов. ред.) та ін. Київ: Центр екологічної освіти та інформації, 2008. Т. 3: О-я. 472 с.
3. Титова Н. І. Правові аспекти охорони земель. *Гене́за, географія та екологія ґрунтів*. Львів, 1999. С. 214-216.
4. Гавриш Н. С. Використання, відтворення та охорони ґрунтів в Україні: теоретико-правові аспекти. Одеса, 2016. 396 с.